

Suomalaisten koulutushankkeita Itä-Karjalassa jatkosodan aikana 1941-1944

1. Koulutushankkeiden käynnistyminen

Suomalaisten eteneminen Itä-Karjalassa jatkosodan ensi kuu-
kausina 1941 tapahtui nopeasti: Aunuksen kaupunki vallattiin
10.9., Petroskoi 1.10. ja nimi muutettiin Äänislinnaksi. Hyök-
käysvaihe päättyi Karhumäen valtauksen 6.12. ja rintama-
linja vakiintui. Alkoi asemasodan vaihe.

Armeija hoiti miehityllylle alueelle jääneen väestön ensi-
huollon, kunnes siviilihallinnon oma organisaatio, Itä-Karja-
lan Sotilashallintoesikunta (ItäKar.SE), ryhtyi huolehtimaan
alueen hallinnosta ja väestön asioista. Elintarvike- ja muun
huollon sekä järjestyksen valvonnan ohella käynnistettiin syk-
syllä -41, hyökkäysvaiheen vielä jatkuessa, myös väestön
kirjaus ja kansakouluopetus.

Väestönlaskennan tulos oli suomalaisille ilmeinen petty-
mys. Miehityllä alueella tiedettiin olleen ennen jatkosotaa n.
300.000 asukasta, mutta kirjaus osoitti alueelle jääneen vain
vähän yli 80.000 henkeä, joista runsas puolet oli suomenhei-
moisia. Eniten asukkaita löytyi ensiksi vallatuilta seuduilta.

Väestöstä valtaosa oli lapsia ja nuoria. Siksi kouluopetus
suomenheimoisille lapsille pyrittiin aloittamaan mahdollisim-
man pian. Kasvatuksen avulla – niin ajateltiin – voitiin Karja-
lan lapset sekä varhaisnuorisokin pelastaa bolshevismilta mutta
asiassa ei saanut viivyttellä. Myöskään ei haluttu antaa väestöl-

le epäedullista kuvaa ”uusien valtioiden” kyvystä järjestää niitä asioita, jotka olivat neuvostovallan aikana olleet kunnossa. Koululaitos katsottiin näihin kuuluvaksi, vaikka bolshevistisen koululaitoksen tuloksia vähäteltiin.

Sotilashallintoesikunta jakaantui osastoihin, osastot erikoisaloittain toimistoihin. Koulutusasiat kuuluivat valistusasiainosastolle (myöhemmin valistusosasto), jonka päällikkönä toimi vuoteen 1943 Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtaja, fil.tri, luutnantti Vilho Helanen. Valistusosaston alaisen koulu- ja nuorisotyötoimiston tehtäviin kuului syksyllä 1941 laaditun työjärjestyksen mukaan:

”A. Erilaisten koulujen, kuten kansa-, oppi-, maanviljelys-, karjanhoito-, kotitalous-, metsä-, kauppa- ja teollisuuskoulujen sekä kansan- ja työväenopistojen perustamishdotusten teko Itä-Karjalan sotilashallinnon komentajalle.

B. Koulutyön suunnittelu ja johto Itä-Karjalassa. Tehtävä sisälsi:

1. Karjalan nykyisen koulutilanteen selvittämisen.
2. Opettajain hankkimisen.
3. Opettajain palkkauksen järjestämisen.
4. Valmennuskurssien järjestämisen opettajille.
5. Kouluhallinnon järjestämisen.
6. Koulurakennusten korjausten suunnittelun ja ehdotusten teon uusien koulujen rakentamiseksi.
7. Opetusvälineiden, koulutarpeiden, oppikirjojen ja koulukaluston hankinnan ja valinnan.

8. Oppilaiden fyysillisen huollon.

C. Varhaisnuoriso- ja nuorisotyön organisoiminen ja johto Itä-Karjalassa.

D. Itäkarjalaisten nuorten jatkokoulutuksen suunnittelu Suomen oppilaitoksissa.

E. Neuvosto-Karjalan opettajien täydennyskoulutuksen järjestäminen, opetussuunnitelmien laatiminen ja koulutuksen valvonta.

F. Heimosotavankien valistustyön suunnittelu ja johto sekä valistushenkilöstön toimittaminen.” (SA T 2877/12).

Myöhemmin varhaisnuoriso- ja nuorisotyö erotettiin omaksi toimistokseen. Koulutoimiston päälliköksi määrättiin itäkarjalaissyntyinen kapteeni Vilho Timonen, Uhtuan esiseminaarin käynyt ja Jyväskylän seminaarista valmistunut kansakoulunopettaja (Karjalan Heimo 1954). Ensimmäisenä toimistoupseerina ja toimistopäällikkönä toimi sotilashenkilö Jaakko J. Laurila, Sortavalan seminaarin lehtori. Muillakin toimistoupseereilla oli opettajatausta.

Valistusosastossa oli valmistunut jo 21.8.1941 ehdotus Itä-Karjalan koululaitoksen väliaikaisesta järjestämisestä (SA T 2877/12). Sen mukaan sotilashallinnon alaisilla alueilla oli saatava mahdollisimman pian alkuun suomalaiskansallisen hengen läpätunkema koululaitos:

”Tämä siitä syystä, että kommunistien vaikutus on juuri kasvavaan polveen ollut tehokkain. Kun lapsilla ei ole vielä bolshevismia edeltäneen ajan kokemuksia, kun he eivät tiedä mistään muusta eivätkä myöskään ole joutuneet mukaan siihen bolshevismien katastrofiin, jonka asevelvollisuusikäiset kokevat rintamalla, on pelättävissä, että heistä kasvaa alueen vaikeimmin hoidettava sukupolvi”. Uusi koululaitos oli saatava ainakin osittain toimimaan jo syksystä 1941 alkaen ja samalla luotava sen pysyvän vaikutuksen muodot, ehdotuksessa korostettiin.

Ehdotus Itä-Karjalan koululaitoksen väliaikaisesta järjestämisestä sisälsi suunnitelmat alueelle perustettavista kouluista, oppilaiden fyysisestä huollosta, koulujen hallinnosta sekä kansakoulujen pikaiseen käynnistämiseen liittyvät käytännön toimet. Tavoitteena pidettiin lisäksi, että kaikki Itä-Karjalan keskikoulut, mukauttamalla opetusohjelma Suomen keskikoulujen kaltaisiksi, piti saada myös varsin pian jatkumaan. Tätä perusteltiin sillä, että Karjalan Suomeen liittyminen ei saanut merkittävä taantumusta opetustoimen alalla. Ehdotukset

Kansakoulua käyviä vepsäläislapsia koulunsa edustalla.

sa suositeltiin itäkarjalaisten nuorten lähettämistä vapaaoppilaiksi suomalaisiin oppikouluihin, ammattikouluihin sekä seminaareihin ennen vastaavien oppilaitosten perustamista Itä-Karjalaan.

Kansakouluopetuksen käynnistäminen oli koulutoimiston tärkein ja kiireellinen koulutushanke Itä-Karjalassa alkusyksystä 1941. Jo syyskuussa ryhdyttiin hakemaan opettajia Suomesta lehti-ilmoituksin sekä sotilaspalveluksessa olevia. Halkukaita ilmoittautui yhteensä 630, joista sotilashallinto valitsi lähes 130. Osa otettiin varalle.

Kansakouluja perustettiin nopeasti. Vuoden 1941 päätyttyä vallatulla alueella suomalaisten kansakouluopettajien johdolla sai opetusta jo yli 4500 karjalaislasta. (Kansakoulunopettajan työstä Itä-Karjalassa on JUSSI ISOSAAREN kirjoitus toisaalla tässä julkaisussa).

Koulutoimistossa suunniteltiin myös rinnan kansakoulu-

toimen kanssa oppikoulujen, ammattikoulutuksen sekä opistojen käynnistämistä miehitetyle alueelle. Ennen näiden hankkeiden toteutumista etsittiin halukkaita itäkarjalaisia nuoria lähetettäväksi Suomeen koulutettaviksi. Suunnitelman mukaan Suomen kouluihin oli tarkoitus sijoittaa itäkarjalaisia oppilaita vuonna 1942 seuraavasti:

1. Metsäkouluihin 6 oppilasta kurssiaika 2 vuotta.
2. Talouskouluihin 20 oppilasta kurssiaika 11 kk.
3. Maamieskouluihin 20 oppilasta kurssiaika 2 vuotta.
4. Kauppakouluihin 15 oppilasta kurssiaika 2 vuotta.
5. Seminaareihin 30 oppilasta kurssiaika 4-5 vuotta.
6. Kansanopistoihin 70 oppilasta kurssiaika 6 kk.
7. Eri alojen ammatti- ja teollisuuskouluihin 25 oppilasta.
8. Oppikouluihin 50 oppilasta

(SA T 2877/12).

Eniten karjalaisnuoria opiskeli Suomessa jatkosodan aikana kansanopistoissa ja, erityisillä kansanopistokursseilla. Opettajanvalmistus keskittyi miehitetyle alueelle jääneiden neuvosto-opettajien sekä opettajankoulutuksessa olleiden nuorten kouluttamiseen Suomessa ns. opettajaleirillä, ja oppikouluopetus aloitettiin Äänislinnaan perustetussa oppikoulussa.

2. Opettajaleiri Suomessa

Miehitetyle alueelle oli jäänyt jonkin verran myös Neuvosto-Karjalan kouluissa toimineita opettajia sekä opettajankoulutuksessa olleita nuoria. Heidän tuleva asemansa huolestutti sotilashallinnon viranomaisia. Alkuvaiheen kokemusten perusteella pelättiin opettajien voivan asettua suomalaisia vastustavalle kannalle, mikäli heistä ja heidän perheistään ei huolehdittaisi. Entisten opettajien todettiin nauttivan yhä väestön suurta arvostusta.

ItäKar.SE:ssa ryhdyttiin pikaisesti selvittämään suomenheimosten neuvosto-opettajien mahdollista käyttöä vasta-

perustetussa Itä-Karjalan kansakoululaitoksessa ja valmistelemaan koulutusta. Väestön ensikirjauksessa entisiä opettajia löytyi 136, joista tuli valikoida uudelleenkoulutukseen suositeltavat. Erityisesti piti kiinnittää huomiota poliittiseen sopivuuteen.

Itäkarjalaisopettajien kurssipaikaksi ajateltiin ensin jotain seminaaria, lähinnä Kajaania, mutta päätökseksi tuli, että noin 80 entistä Itä-Karjalassa toiminutta opettajaa, pääasiassa karjalaisia, joukossa vepsäläisiä, inkeriläisiä ja suomalaissyntyisiäkin, lähetetään uudelleenkoulutukseen Kainuun kansanopistoon Mieslahden kylään, 40 km päähän Kajaanista.

Koulutus määriteltiin kestämään 1-2 vuotta kurssilaisten kehityskyvystä riippuen. Kurssin nimi vakiintui opettajaleiriksi, ja sen päälliköksi määrättiin koulutusta suunnittelemassa ollut sotilasvirkailija, Kajaanin seminaarin johtaja, tohtori Martti Hela. Opettajia saatiin Kajaanin seminaarista, Kainuun kansanopistosta sekä muualta komennetuista.

Opettajaleirin työskentely alkoi 18. joulukuuta 1941. Alkuperäinen tarkoitus oli pitää ensin 4-8- viikkoa kestävä valmistusleiri, jonka aikana itäkarjalaisopettajien koulutustaso ja soveltuvuus kansakoulunopettajan ammattiin selvitettäisiin. Vasta sitten valittaisiin osanottajat opettajapätevyyden valmistavalle seminaarileirille.

Suunnitelman epärealistisuus huomattiin pian. Ennakkotiedot valittujen tiedoista ja taidoista osoittautuivat puutteelliseksi, vääricksikin ja poliittinen kasvatus suomalaiskansalliseen ajattelutapaan arvioitua vaikeammaksi. Sopeutumattomuuttakin alkoi ilmetä. Nimi *opettajaleiri* herätti kurssilaisissa epäilyksiä, että itse asiassa kysymyksessä olikin vankileiri. Pelko kumpusi heidän omasta kokemusmaailmastaan. Itä-Karjalassa sanalla "lagerj" oli paha kaiku: paikka jonne yksilö eristettiin, joutui tuomiolle, teloitettiin. Vaikka suurin osa oli tullut leirille vapaaehtoisesti, joillekin paikallisten viranomaisten suostuttelu näytti saaneen pakon luonteen. Jo lähtö

kotiseudulta oli kuin hyppy tuntemattomaan.

Epäily koulutuksen karkotusluonteesta askarrutti omaisiakin, jotka luulivat näkevänsä lähtijän viimeistä kertaa.” Ei koskaan unohdu joulukuun 16 päivän pakkasaamu”, muuan kurssilainen kuvaili hyvästelyhetkeä kotikylässään. ”Kaikki omaiset, tuttavat ja muut kyläläiset kokoontuivat portaiden eteen, jossa surullinen matkustaja odotti kyytiä. Vihdoin hevonen oli valmis. Istuuduin rekeen. Ajuri nykäisi hevosta ja se lähti juoksemaan mäkeä alas. Pian tulimme metsätielle, kylää ei enää näkynyt. Mutta korvissani soi itkun ulina, jota koko aamun olin kuunnellut”.

Opiston syrjäinen sijainti ja puutteelliset tilat, sotilaallisen tiukka järjestys, koti-ikävä, huoli omaisista, heikko usko opettajapätevyyden saavuttamiseksi aiheuttivat pettymystä ja vaikuttivat mielialaan. Havaittiin myös poliittista liikehdintää ja levottomuutta, mistä seurasi eräiden kurssilaisten toimittaminen vankileirille.

Vajaan kuukauden kokemusten perusteella leirin kasvatuspäällikkö, luutnantti, fil.tri Matti Koskenniemi, josta Helan siirryttyä Kajaanin seminaariin tuli opettajaleirin päällikkö, sai aikaan valmistuskurssin pidentämisen toukokuun loppuun sekä harjoitusaineisiin painottuvan kesäjaksjon järjestämisen. Henkilökohtaisilla keskusteluilla kurssilaisten kanssa pyrittiin selvittämään heidän aikaisemmat opintonsa, opetuskokemuksensa ja asennoitumisensa uudelleen koulutukseen. Petroskoin opettajaopiston opetusohjelmista saatiin lisätietoa. Oppiaineissa, joissa tiedot poikkesivat eniten aiempaan koulutukseen verrattuna, opiskelu aloitettiin alkeista. Mm. uskonto, Suomen historia ja käsityöt olivat kokonaan uutta. Kurssilaisille tuli antaa vahva suomen kielen taito sekä myös valmiuksia suomalaiskansallisen maailmankatsomuksen ymmärtämiseen ja omaksumiseen luonteenkasvatusta unohtamatta.

Vähitellen opettajaleirin ilmapiiri kohentui. Kirjeenvaihto

Itä-Karjalan Sotilasesikunnan opettajaleirin henkilökunta ja kurssilaiset keväällä 1942.

omaisten kanssa, illanvietot sekä tutustumismatkat lähikaupunkeihin Kajaaniin ja Ouluun kohottivat mielialaa ja opiskeluhalukkuutta. Jatko-opintoihin kelpuutetut 60 kurssilaista osoittivat leirin toimintakertomuksen mukaan, että ”neuvosto-opettajia voidaan kasvattaa kunnollisiksi Suomen kansalaisiksi ja luotettaviksi sivistystyön tekijöiksi Itä-Karjalaan”.

Mieslahden jakso päättyi kevätjuhlaan ja todistusten jakoon 22.5.42, jonka jälkeen opettajaleiriläiset tekivät opintomatkan Lapualle ja Helsinkiin tutustuen moniin kohteisiin. Jatko-opintoihin hyväksytyt odotti lyhyt loma Itä-Karjalassa, jonne matkustettiin saattotehtäviin määrättyjen opettajien johdolla.

Opettajaleirille etsittiin jatkopaikkaa mm. Itä-Karjalasta. Seuraavaksi sijoituspaikaksi tuli kuitenkin Jämsän kristillinen kansanopisto, jossa leiri toimi kesäkuusta 1942 syksyyn 1943.

Mieliala useimpien lomalta palanneiden kurssilaisten kes-

kuudessa oli toiveikas.

”Nyt kesäkuussa kun lomalla oltua taas läksimme takaisin Suomeen, niin lähtö oli aivan toisenlainen. Tiesin lähtiessäni, että ei odota siellä minua vankila rautaristikkoineen, vaan opisto, jossa saan opiskella ja lisätä sekä syventää tietoja, jonka jälkeen uudestaan palaan Itä-Karjalaan työhön”, itäkarjalaisopettaja kuvaili tuntemuksiaan.

Sotilashallinnon vahvistama leirin uusi työsuunnitelma edellytti, että kurssilaiset saavat koulutuksensa kokonaan opettajaleirillä tavoitteena täydellinen ala- ja yläkansakoulunopettajan pätevyys, kuten Koskenniemi oli muistiossaan esittänyt. Jämsään tuli uusi myös kurssilaisryhmä Itä-Karjalasta edelliskertaa huolellisemmin valittuna. Monet saapuneista olivat jo toimineet suomalaisten kanssa vallatulla alueella.

Opettajaleirin työskentelyssä Jämsän aika näyttää olleen toiminnallisesti yhtenäinen ja usean entisen leiriläisen mielestä paras jakso: kauniit maisemat, vauras maaseutu, tyydyttävät opetus- ja majoitustilat sekä paikkakuntalaiset myönteisen kiinnostuneita leiriläisistä. Enää ei kuulunut mainintoja ”kommunistiopistosta”, kuten Kajaanissa oli tapahtunut Mieslahden aikana.

Jämsään siirryttäessä opettajaleirin henkilökunta uusiutui melkoisesti. Opettajisto yhtenäistyi. Opettajat olivat leirin päällikön tukena kehittämässä opettajaleiriä seminaareja modernimpaan suuntaan, mihin leirin opetussuunnitelma antoi mahdollisuuksia. Jämsässä oli myös jo oikea harjoituskoulu. Mieslahdessahan kurssilaiset olivat saaneet vain seurata opetusta kylän kansakoulussa ja toimia apuopettajina. Jämsässä kurssilaisten harrastustoiminta puhkesi kukkaan. Juhlia järjestettiin opistolla ja usein käytiin vierailemassa lähiseudulla sekä muilla paikkakunnilla, jopa Suomen kansallisteatterissa Helsingissä. Presidentinlinnaankin tuli kutsu parille kurssilaiselle. Lahjakkaat ja esiintymistaitoiset karjalaisnuoret olivat toivottuja ohjelmansuorittajia. Opettajien

kesken harrastetut nimipäivä- ym. kekkerit pienine kepposineen torjuivat sota-ajan ankeutta. Kurssilaisten ja opettajien yhteistyö sekä luottamuskin paranivat.

Kurssilaisten valmistumista silmällä pitäen pidettiin tärkeänä, että he voisivat saada päästötodistuksen jossain seminaarissa ja näin tulisivat pätevyytensä ja viransaamisen puolesta tasavertaisiksi suomalaisten opettajien kanssa. Syksyllä 1943 opettajaleiri siirrettiin Rauman seminaarin yhteyteen.

Uusi kurssilaisryhmä oli jälleen lähetetty Itä-Karjalasta. Siihen lisättiin vielä useita sotavangeiksi joutuneita miesopettajia. Leirin edistyneimmät eli ensiosaston opettajakokelaat sijoitettiin lv. 1943-1944 ajaksi harjoittelemaan palkallisina opettajina eri puolille Kanta-Suomea. Raumalla he kävivät vain lopputenteissä.

Jämsän kaltaista keskitettyä, rauhallista ja kodikasta opettajaleiriä ei enää ollut. Kaupunkiympäristö oli uutta ja olosuhteet entiseen verrattuna hajanaisempia. Kurssilaisten työskentely sujui silti, vaikka mieliala pyrki laskemaan kevään 1944 aikana. Huhut ja epävarmuus tulevaisuudesta askarruttivat. Ensiosastolaisten lukuvuoden aikana toistuneet vierailut Raumalla sekä heidän yhä positiivisemmiksi muuttuneet kertomuksensa toimipaikkakunniltaan saamistaan kokemuksista kohottivat mielialaa. Sotilashallintokin ilmoitti vielä toukuuun lopulla ns. esiseminaariluokan perustamisesta itäkarjalaisnuorille tulevana syksynä opettajaleirin yhteyteen Raumalle.

Kesäkuussa 1944 Itä-Karjalaa evakuoitaessa osa itäkarjalaisista oli Suomessa, mutta eniten heitä oli lomalla kotiseudullaan, jonne useimmat sitten jäivätkin aavistaen sodan lopputuloksen. Haluttomuus jättää omaisia sekä joissakin tapauksissa suomalaisvastainen kiihotus vaikuttivat päätökseen. Takaisin tulijoitakin oli. Rajojen sulkeuduttua kotiseudulle Itä-Karjalaan palanneita kuulusteltiin ja joitakin rangaistiin. Suuri osa opettajaleirillä olleista pääsi kuitenkin

Todistus

Stä. Karjalän Kotilashallintoesittunan Opettajaleiriltä

Marie Mohov kotoisin Aunuksen piiristä
syntynyt 8 8 1919, on ollut oppilaana opettajaleirillä 18, 12 1941 — 31/5 1942
A-osastolla ja oikeutetaan jatkamaan opintojaan.

Opiskeluaihanaan leirillä on hän osoittanut kiitettävää käytöstä ja
kiitettävää ahkeruutta ja tunnollisuutta sekä eri oppiaineissa seuraavalla
tavalla arvoiteltua edistystä:

Uskonto (luth.)	kiitettävä	Historia ja yhteiskuntaoppi	kiitettävä
Uskonto (hr.-kat.)	tydyttävä	Maantieto	kiitettävä
Psykologia	kiitettävä	Maatalous ja kotitalous	kiitettävä
Kasvatustoppi	kiitettävä	Terveystoppi	kiitettävä
Estiikka	kiitettävä	Voimistelu	tydyttävä
Suomenkieli:		Laulu	tydyttävä
Lukeminen ja kirjallisuus	tydyttävä	Soitto	välttävä
Kieliooppi	kiitettävä	Piirustus	tydyttävä
Ainekirjoitus	kiitettävä	Käsityöt	kiitettävä

Lisäksi on hän kahden viikon aikana tutustunut suomalaisen kansakoulun työskentelyyn.

Mieslahdessa toukokuun 31 p:nä 1942.

Luutn. Vilho Helanen
Valistusosaston päällikkö.

Luutn. Matti Koskeniemi
Opettajaleirin päällikkö.

Aunukselaisen Maria Mohovin todistus Mieslahden opettajaleiriltä. Allekirjoittajina valistusosaston päällikkö Vilho Helanen ja leirin päällikkö Matti Koskeniemi.

ennen pitkää takaisin opetustyöhön. Sotavankeina olleiden miesopiskelijoiden kohtalo sen sijaan oli kova elleivät välttyneet palautuksilta.

Heinäkuussa 1944 opettajaleirin 37 kurssilaiselle annettiin kansakoulunopettajan pätevyyteen oikeuttava todistus. Moni heistä oli jo poissa Suomesta. Virallisesti opettajaleiri päättyi 16.8.44. Vastaavan todistuksen sai vielä 10 opettajaleiriläistä jatkettuaan sodan päätyttyä opintojaan Rauman tai Kajaanin seminaarissa.

Välirauhan jälkeen joitakin opettajaleiriläisiä siirtyi vapaaehtoisesti tai pakotettiin lähtemään valvontakomission toimesta Neuvostoliittoon. Suomeen jääneille sodanjälkeiset vuodet olivat pelon ja epävarmuuden aikaa palautusuhan, huhujen sekä viransaanti- ja kansalaisuushakuongelmien keskellä. Lähimenneisyydestä oli vaiettava. Silloin monet leirin entiset opettajat, erityisesti leirin päällikkö tekivät parhaansa neuvon, rohkaisten ja auttaen pulaan joutuneita. Suomeen jäi pysyvästi 24 opettajaleiriläistä.

ItäKar.SE:n opettajaleirillä kohtasi kaksi opettajankoulutus-kulttuuria. Vai kohtasiko? Kasvatuksen ja opetuksen tavoite rakentui opettajaleirillä seminaarien tapaan tiukasti isänmaalliselle ja kristillissiveelliselle pohjalle. Kasvattaminen patriotismiin ja siveellisyyteen kuului myös neuvostokoulun ja opettajankoulutuksen perustavoitteisiin. Ateismi puolestaan korvasi uskonnon.

Uuden maailmankatsomuksen, suomalaiskansallisen tunteen ja uskonnollisen vakaumuksen heräämisessä opettajaleirillä odotettiin nähtävästi nopeampia tuloksia kuin mihin itäkarjalaisnuorilla oli vielä edellytyksiä. Asennemuutos tapahtui oletettua hitaammin:

”Koettakaa ymmärtää meitä Suomeen tulleita. Kun oli ollut yli 20 vuotta kommunistiopissa, ei yhdessä vuodessa voinut muuttaa mielipiteitään”, eräskin entinen leiriläinen, Aunuksessa elämäntyönsä tehnyt opettaja totesi haastattelijalle.

Itäkarjalaisten suhtautuminen uskonnonopetukseen oli yleensä asiallista, jopa innostunutta. Ortodoksinen uskonto kuului opetusohjelmaan. Opettajaleirillä vallinnut luterilainen ilma-
piiri ja uskontokasvatus kuitenkin mietityttivät joitakin kurssilaisia. Oltiinhan heitä kouluttamassa opettajiksi lähinnä Itä-Karjalaan, jossa valtaosa väestöstä ilmoittautui jatkosodan aikana ortodoksiseen kirkkokuntaan.

Neuvostokoulu käsitti kolme koulutyyppiä. 4-luokkaisia alkeiskouluja oli Neuvosto-Karjalassa ennen sotaa lähes 400. Toisena koulumuotona olivat 7-luokkaiset vajaakeskikoulut suurehkoissa kylissä ja teollisuuskeskuksissa. Lähinnä kaupungeissa oli 10-luokkaisia täydellisiä keskikouluja. Suomalaisen koulujärjestelmän kaltaista lukiovaihetta ei näytä olleen.

Enemmistö opettajaleirille lähetetyistä itäkarjalaisista oli 7-luokkaisen vajaakeskikoulun käytyään opiskellut alkeiskoulun opettajiksi 1930-luvun loppupuolella Petroskoin 3-vuotises-
sa opettajaopistossa (aikaisemmin opettajateknikum). Opettajaopistosta saattoi valmistua opettajaksi jo 17-vuotiaana, mikä Suomessa oli seminaariopiskelun aloittamisen alaikära-
ja.

Seminaarin käyneen suomalaisen kansakoulunopettajan opinnot kestivät 2-3 vuotta opettajaopistosta valmistuneen opintoja kauemmin. Neuvosto-opettajan lyhyemmällä opiskeluaajalla oli mitä ilmeisemmin vaikutusta saamansa yleis-
sivistyksen määrään ja laatuun. Myös oppiainepainotuksissa oli eroja: neuvosto-opettajan opinnoissa korostuivat mate-
maattiset ja luonnontieteelliset aineet sekä oppiaineiden metodiikka. Mutta kun erilaisesta yhteiskuntajärjestelmästä johtuneet ideologiset erot jätetään arvioinnin ulkopuolelle, Neuvosto-Karjalan opettajankoulutuksen tavoitteet ja peda-
gogiset periaatteet eivät havaintojen mukaan suurestikaan eronneet Suomen seminaareissa 1920- ja -30 luvuilla nouda-
tetuista tavoitteista ja periaatteista. Vanhimmat kurssilaiset

---

muistelivat opettajiensa käyttäneen Petroskoin opettajateknikumissa oppikirjoina mm. Mikael Soinisen teoksia, jotka Suomen seminaareissa olivat ennen sotaa yleisesti käytössä.

Itäkarjalaiset eivät ilmeisesti kokeneet joutuneensa opettajaleirillä kovinkaan vieraaseen koulutusympäristöön. Havaittiin, etteivät edes uudet oppiaineet (uskonto, käsityö, kotitalous, musiikki) aiheuttaneet erityistä hämmennystä. Suomalaisiin kansakouluihin tutustuttuaan kurssilaiset pitivät opetusmenetelmiä tutunomaisina ja huomasivat ”paljon yhteistä näiden koulujen ja meidän koulujen välillä”, kuten he asian ilmaisivat.

Seminaarityyppinen toimintamalli oli epäilemättä siirtynyt Suomesta emigranttikommunistien mukana Neuvosto-Karjalaan suomenkielistä opettajankoulutusta käynnistettäessä. Kajaanin seminaarista kansakoulunopettajaksi valmistunut Heino Rautio toimi Petroskoissa Karjalan Suomenkielisen Pedagogisen Teknikumin ensimmäisenä johtajana 1920-luvulla usean vuoden ajan, ja olihan siellä muitakin suomalais-syntyisiä opettajia.

Koulutushistoriallisesti tarkasteltuna ItäKar.SE:n opettajaleiri on mielenkiintoinen ja merkittäväkin suomalaisen opettajankoulutuksen erityistapaus. Myös inkeriläisopettajille järjestettiin jatkosodan aikana koulutusta mutta pienimuotoisempaa kuin itäkarjalaisille. Haaveet Itä-Karjalasta sortuivat ja opettajaleirinkin työ jäi kesken. Silti toista sataa itäkarjalaista ehti opiskella leirillä eri pituisen ajan ja 47 heistä sai suomalaisen kansakoulunopettajan pätevyyden, useimmat suorittaen siten kaksoistutkinnon opetuslalla. Oppimiaan tietoja ja taitoja he sitten hyödynsivät opetustyössä ja elämässään molemmin puolin rajaa. Opettajaleirillä kouluttajina toimineista opettajista monet tekivät huomattavan elämäntyön opettajankoulutuksessa. Opettajaleirin opetussuunnitelmista ja harjoituskoulun työstä saatuja kokemuk-

sia on nähtävissä professori Matti Koskenniemen 1944 valmistuneessa Kansakoulun opetusopissa, ja mitä ilmeisemmin opettajaleirin vaikutteita siirtyi aikanaan myös muun muassa seminaarikomitean mietintöön.

3. Suomalainen oppikoulu Itä-karjalassa

Suomalaisen oppikouluopetuksen käynnistymisen edellytyksenä Itä-Karjalassa oli kansakoululaitoksen perustaminen valloitetulle alueelle. Eikä siinä aikailtukaan. Kansakoulujen määrä Itä-Karjalassa kasvoi nopeasti. Keväällä 1942 kansakoulujen lukumäärä oli kasvanut 66:een ja niissä laskettiin olleen oppilaita noin 5600. Oppikouluun sopivaa oppilasainesta oli jo riittävästi tarjolla.

Oppikouluopetuksen tarpeellisuutta ja pikaista aloittamista perusteltiin mm. siksi, että saataisiin syntyperäisiä karjalaisia koulutetuksi virkamiehiksi ja muihin tehtäviin Suomen valtakunnan uudella rajaseudulla. Ajateltiin, että kansallisesti valveutuneet ja henkisesti kehittyneet kansalaiset muodostaisivat vahvimman muurin Itää vastaan. Haluttiin myös osoittaa väestölle, että uudet vallanpitäjät huolehtivat lasten ja nuorten koulutuksesta. Olihan Itä-Karjalassa toiminut neuvostovallan aikana kymmeniä keskikouluja.

Itä-Karjalan ensimmäisen ja ainoaksi jääneen suomalaismallisen oppikoulun avajaiset pidettiin Äänislinnassa 12.10.1942. Koulun nimi vakiintui Äänislinnan Yhteislyseoksi, ja se oli saanut käyttöönsä Mäkikadun varrella 4-kerroksisen entisen venäläisen keskikoulurakennuksen kaksi ylintä kerrosta, jossa olivat opetustilat ja poikien oppilaskoti. Ruokala ja tyttöjen oppilaskoti sijoitettiin piharakennukseen. Yhteislyseo oli Suomen valtion kustantama sisäoppilaitos. Osa äänislinnalaisista oppilaista asui kotona. Itäkarjalaisten valinta tapahtui kansakoulujen johtajien suosituksesta. Suomesta-

kin lähetettiin oppilaita tähän kouluun.

Äänislinnan Yhteislyseon opetuksessa noudatettiin Suomen oppikoulujen työtapoja sekä lukusuunnitelmaa soveltaen Itä-Karjalan oloihin. Kalustoa ja opetusvälineitä saatiin koululle venäläisistä kouluista sekä Suomesta. Oppikirjat hankittiin Suomesta. Sotilashallinnon aloitteesta oli valmistettu Itä-Karjalan kouluihin tarkoitettut ja Suur-Suomi- aatetta korostaneet oppikirjat: Suuren Suomen lukukirja, Itä-Karjalan maantieto ja Itä-Karjalan historia.

Koulutyötä aloitettaessa opettajilla oli opetettavistaan niukalti tietoa heidän edistymisestään eri oppiaineissa. Venäläisen koulun vaikutus ja kielivaikeudet epäilyttivät. Syysluku-kauden 1942 päätyttyä rehtori Yrjö Uotila saattoi kuitenkin jo todeta lausunnossaan: ”Oppilaat ovat helposti alistuneet noudattamaan annettuja määräyksiä. Opettajilla on luja ja kiinteä ote oppilaihin”. Haastatellut opettajat vakuuttivat myös, ettei järjestyksenpidossa ollut vaikeuksia koulussa eikä oppilas-kodeissa.

Alkuaikoina yhteislyseossa ilmeni eräitä koulutyötä haittaavia vaikeuksia. Koti-ikävä vaivasi monia oppilaita. Lähteminen tutusta kotiympäristöstä tuntemattomaan kouluun sodan-ajan olosuhteissa ei ollut helppoa varsinkaan itäkarjalaisille lapsille.

Ihmeteltiin myös koulutovereiden puheen outoa murretta. Yhteislyseoon tullessaan itäkarjalaiset lapset olivat oppineet suomen kirjakieltä vain sen verran, mitä suomalainen kansakoulu oli ehtinyt muutamassa kuukaudessa heitä perehdyttää. Ensimmäisenä lukuvuonna jouduttiinkin kotiuttamaan itäkarjalaisia oppilaita, joilta lähinnä heikon suomenkielen takia puuttuivat edellytykset tulokselliseen oppimiseen.

Ruokapulaakin koettiin etenkin ensimmäisenä lukuvuonna. Elintarvikkeiden niukkuutta kärsittiin myös Suomessa talvi-kaudella 1942-43. Haastatellut muistelivat, että maitoa ei ollut saatavissa koko aikana. Tekomehua, karamellivärillä

värjättyä vettä, pantiin puuroon maidon asemasta. Paleltuneita perunoitakin ja hevosenlihasta valmistettua keittoa syötiin. Kotoa saadun paketin sisältö jaettiin usein vastavuoroisesti oppilaskodin huonetovereille. Vähitellen ruokapula helpotti oppilaille myönnettyjen lisäannosten ja elintarvikehankintojen avulla. Saipa koulu hirvenkaatoluvankin. Tiedossa ei ole, kaatuiko hirvi. Keväällä 1943 koulu perusti oman kasvitarhan.

Myös vaatteista ja jalkineista oli alussa puutetta. Etenkin itäkarjalaiset lapset kärsivät siitä. Sotilashallinnon tukitoimet ja erityisesti Suomesta koululle saadut lahjoitukset auttoivat poistamaan pahimmat vaatetusongelmat.

Lukuvuoden 1943-44 alkaessa Äänislinnan Yhteislyseon toiminta näyttää jo vakiintuneen. Edellä kuvattujen vaikeuksien ohella myös koulun lukusuunnitelmassa olleisiin epäkohhtiin oli saatu korjauksia. Alkuun käytössä ollut ”kasvattavan oppikoulun opetusohjelma” oli tehty sotilashallinnossa. Uskontokuntien erimielisyydestä taas johtui, että uskonnon opetus oli koulussa ns. tunnustuksetonta, mikä ei tunnustanut luterilaista eikä ortodoksista uskontoa, kristillistä uskoa kyllä. Sitä opetti luterilainen sotilaspastori. Uskonnon opetuksen järjestely yhteislyseossa ei tyydyttänyt ortodokseja. Heidän vetoomuksensa johtivat ortodokseille myönteiseen ratkaisuun. Kouluun määrättiin marraskuussa 1942 ortodoksinen sotilaspastori, jonka opetukseen siirtyi kaksi kolmasosaa koulun oppilaista.

Saksa oli ainoa vieras kieli. Akateemisen Karjala-Seuran vaikutusta oli, ettei ruotsia otettu koulun oppiaineeksi, koska haluttiin estää kaksikielisyyden tuominen Itä-Karjalaan ”järjettömine kielitaitovaatimuksineen”. Rehtorin esityksestä ruotsin kieli tuli kuitenkin opetusohjelmaan, tosin vasta III luokalta alkaen. Oppilashalua uudistettiin siten, että oppikouluun pyrkiviä itäkarjalaislapsia varten laadittiin suomenkielen ja laskennon koetehtävät.

Vaikka oltiin sotatoimialueella, Äänislinnan Yhteislyseossa

käytiin koulua melkein kuin rauhan aikana. Jotain sodasta kyllä havaittiin, mutta Äänislinnaa ei koulun toiminnan aikana tiettävästi pommitettu kertaakaan. Vieraita kävi koulussa jatkuvasti. Olihan Äänislinnan Yhteislyseo rehtorinkin mielestä sotilashallinnon ”silmäterä, ilo ja ylpeys”. Koulun yhteydessä asuminen toi oppilaan elämään oman lisänsä.

Äänislinnan Yhteislyseossa oli monipuolista harrastustoimintaa. Oppilaskodeissa kerran viikossa pidetyt illanvietot olivat osa sitä. Juhlien ohjelmat valmistettiin huolellisesti. Ohjelmisto, laulut, runot ja kuvaelmat olivat vahvasti Kalevala-painotteisia. Jotkut oppilaat harjoittelivat mm. luutnantti Ahti Sonnisen, myöhemmin säveltäjä, johdolla pianon-, sellon- ja viulunsoittoa.

Muullakin käytiin esittämässä ohjelmanumeroita: radiossa, asemiesillassa, koulun kevätretken yhteydessä Suomessa kuten Helsingissä, Tampereella ja Jyväskylässä. Pieniä oppilasryhmiä lähetettiin ilahduttamaan Äänislinnan alueen sotasairaaloita ja lasten- ja vanhainkoteja sekä vankileirien asukkaita. Ehkä merkittävin koulun harrastusnäyte oli toukokuussa 1943 Äänislinnan Teatterissa esitetty Topeliuksen näytelmä Suojelusenkeli.

Sitten tuli kevät 1944. Koulunkäynti jatkui Äänislinnassa totutulla tavalla, mutta huhuja muuttuneesta sotatilanteesta alkoi liikkua yhteislyseossakin. Lukuvuosi päättyi 20.5. koulun kevätjuhlaan. Oppilaat saattajineen lähtivät kotimatalle ja kesäloman viettoon. Koulussa ja sotilashallinnossa alettiin valmistella seuraavan lukuvuoden työtä. Uskottiin vielä Itä-Karjalan tulevaisuuteen.

Kesäkuun 9. päivänä Karjalan kannaksella alkanut neuvostojoukkojen suurhyökkäys muutti muutamassa päivässä kaiken. Miesopettajat ilmoittautuivat puolustuslaitoksen palvelukseen. Alkoi yleinen evakuointi. Itä-Karjala oli jätettävä juhannukseen mennessä. Paikoilleen jäi lähes sellaisenaan Äänislinnan Yhteislyseon irtaimisto, myös oppilaiden tavarat,

joita ei oltu otettu mukaan kesälomalle lähdettyessä. Sodan päätyttyä Yhteislyseon oppilaiden oli etsiydyttävä jatkamaan opintoja – vaikeuksia kohdaten – muissa kouluissa niin Itä-Karjalassa kuin Suomessa.

Haastattelujen perusteella voi tehdä jotain arvioita Äänislinnan Yhteislyseon merkityksestä. Vaikka koulu toimi vain kaksi vuotta ja jotkut lapset kävivät sitä ainoastaan yhden lukuvuoden, tuo lapsuuden ajanjakso tuli voimakkaana ja enimmäkseen myönteisenä elämyksenä esille haastateltujen muistikuvassa. Moni kertoi saaneensa yhteislyseossa hyvän alun opintielleen ja itsensä kehittämiseen. Opettajat onnistuivat perustehtävässään, tiedonhalun virittämisessä opetettaviinsa.

Äänislinnan Yhteislyseolle asetettu tavoite, suomenkielisten virkamiesten kasvattaminen Suomeen liitettävään Itä-Karjalaan jäi haaveeksi, mutta opettajia, insinöörejä, ekonomia, kirjanpitäjiä, postivirkailijoita ja monen muun alan asiantuntijoita koulun oppilaista aikanaan tuli – Neuvosto-Karjalaankin.

4. Yhteenvetoa

Lukuvuoden 1943-1944 päättyessä Itä-Karjalassa oli 112 kansakoulua ja niissä oppilaita 8393. Jatko-opetuksessa olleet nuoret (1978) mukaan lukien opetusta sai 331 kansakoulunopettajan johdolla yhteensä 9771 karjalaistalasta ja –nuorta. Oppilasasuntoloita oli 24 ja majoitettavia lapsia 729. Yhtä lukuun ottamatta kaikilla kouluilla toimi koulukeittola.

Kevätlukukaudella 1944 oli lisäksi toiminnassa 15 venäjänkielistä koulua, niissä oppilaita n. 3000 ja opettajia 87. Muutamissa suomenkielisissäkin kouluissa oli ummikkoluokkia venäjänkielisille lapsille.

Äänislinnan Yhteislyseon ohella Itä-Karjalassa aloitti vuonna

1942 Hiilisuon isäntä- ja emäntäkoulu, jossa opiskeltiin suomalaista pientilanhoitoa ja maataloutta. Huomiotta ei sovi jättää vallatulla alueella väestön keskuudessa toteutettua kerho- ja kotitalousneuvontatyötä. Itä-Karjalassa järjestettiin vuoden 1943 aikana muun muassa 837 kotitalouskurssia.

Äänislinnaan perustettiin keväällä 1943 ammattienopastuslaitos 16 vuotta täyttäneille karjalaisnuorille. Opetusohjelmaan kuului useita ammattikursseja. Opiskelijat saivat maksuttoman asunnon, ruuan sekä päivärahan. Lupaavasti alkanut toiminta päättyi huhtikuussa 1944 koulurakennuksen tuhonneeseen tulipaloon. Kansalaisopistotyötäkin päästiin aloittamaan Aunuksessa ja Äänislinnassa, mutta useat oppilaitoshankkeet, kuten uusien oppikoulujen, kansanopiston, musiikkiopiston sekä opettajankoulutuslaitoksen perustamiset jäivät toteuttamatta.

Lukuvuonna 1943-1944 Suomessa opiskeli opettajaleiriläisten ohella seminaareissa kolme, kauppaoppilaitoksissa kahdeksan, oppikouluissa 18 ja ammattioppilaitoksissa 98 itäkarjalaista. Jatkosodan aikana Suomen kansanopistoissa ja Liperissä Siikasalmen kolmen kuukauden kansanopistokursseilla sai opetusta lähes 500 karjalaisnuorta, joita etenkin monet kansakoulunopettajat olivat innostaneet lähtemään jatko-opiskeluun (Syrjä 1975, 131-132).

Suomalaisten koulutushankkeet Itä-Karjalassa tähtäsivät tulevaisuuteen, jolloin vallatun alueen uskottiin kuuluvan Suomeen. Itäkarjalaisen siviiliväestön keskuudessa jatkosodan aikana tehdyn kulttuurityön arviointi on vaikeaa, mutta sen huomiotta jättäminenkin olisi tosiasioitten vähättelyä.

Lähteet

Painamattomat lähteet
SOTA-ARKISTO (SA)
Itä-Karjalan sotilashallinto

Koulutoimisto

T 2877/12 Y1 kirjeistöä

Kirjallisuus

Hölsä, M. (toim.) 1997. Valkoiset sivut eli suomalainen oppikoulu Itä-Karjalassa. Äänislinnan Yhteislyseo 1942-1944. Saarijärvi.

Hölsä, M. 2000. Itäkarjalaisopettajia Suomessa jatkosodan aikana. Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnan opettajaleiri 1941-1944. Saarijärvi.

Merikoski, V. 1982. Suomalainen sotilashallinto Itä-Karjalassa 1941-1944. Helsinki.

Syrjä, U. 1975. Opetustyössä Itä-Karjalassa. Hämeenlinna. Sanomalehdet

Karjalan Heimo 1954.